

Badania i Rozwój Młodych Naukowców w Polsce

Nauki humanistyczne i społeczne

Część III

www.mlodzinaukowcy.com

Poznań 2017

Redakcja naukowa

dr inż. Jędrzej Nyckowiak

dr hab. Jacek Leśny, prof. UPP

Skład i łamanie tekstu

Adam Loesch

Wydawca

Młodzi Naukowcy

www.mlodzinaukowcy.com

wydawnictwo@mlodzinaukowcy.com

ISBN (całość) 978-83-65362-48-3

ISBN (wydanie online) 978-83-65677-39-6

ISBN (wydanie drukowane) 978-83-65677-40-2

Ilość znaków w książce: 432 tys.

Ilość arkuszy wydawniczych: 10,8

Niniejsza pozycja jest monografią naukową. Jej rozdziały zostały wydrukowane zgodnie z przesłanymi tekstami po ich zaakceptowaniu przez recenzentów (spis recenzentów zamieszczono na końcu książki). Odpowiedzialność za zgodne z prawem wykorzystanie użytych materiałów ponoszą autorzy poszczególnych rozdziałów.

Spis treści

1. Dopalacze jako jedno z zagrożeń dla współczesnej młodzieży	7
<i>Renata Deka</i>	
2. Zaangażowanie więźniów w praktyki religijne jako jedna z form zapobiegania negatywnym konsekwencjom izolacji więziennej	14
<i>Renata Deka</i>	
3. Differences and similarities between colonial theories of Frantz Fanon and Edward Said	21
<i>Kalinowski Piotr</i>	
4. Augmented reality and treatment of specific phobias	26
<i>Kalinowski Piotr</i>	
5. Sfera <i>sacrum</i> w staropolskich peregrynacjach w XVIII wieku – problematyka badawcza i aspekt metodologiczny	31
<i>Patryk Kurzyński</i>	
6. Rola religioznawstwa w badaniach nad mentalnością staropolskich peregrynantów	38
<i>Patryk Kurzyński</i>	
7. Obchody Milenium Chrztu Polski w środowisku organistowskim w diecezji lubelskiej	45
<i>Misiura Grzegorz</i>	
8. Demonologia jako dyscyplina w obrębie kulturoznawstwa	51
<i>Agnieszka Potyrańska</i>	
9. Motywy demonologiczne w twórczości Nikołaja Wasiljewicza Gogoła (<i>Wieczory na chutorze niedaleko Dikańki</i>)	57
<i>Agnieszka Potyrańska</i>	
10. Związki alchemii i chemii z muzyką	63
<i>Edyta Skrzyńska</i>	
11. Mikołaj Rimskij–Korsakow - twórczość operowa	68
<i>Edyta Skrzyńska</i>	
12. Kampanologia jako nauka badająca dzwony kościelne. Ich funkcje i znaczenie w kulturze polskiej.	74
<i>Paweł Suryś</i>	
13. Funkcja i znaczenie dzwonu jako instrumentu muzycznego. Symbol dźwięku.	79
<i>Paweł Suryś</i>	
14. Biblijne podstawy pobożności maryjnej w teologii Josepha Ratzingera – Benedykta XVI	85
<i>Szlanta Krzysztof</i>	
15. Maryja – kobieta, która kocha	91
<i>Szlanta Krzysztof</i>	
16. Neurofilozofia jako ogólny program współpracy filozofii z neuronauką	96
<i>Mateusz Tofilski</i>	
17. Monoteizm w słonecznej symbolice mistyki Rabindrantha Tagore'a: Surja, Wisznu i Kryszna w tajemnicy istnienia	103
<i>Joanna Tuczyńska</i>	

9. Motywy demonologiczne w twórczości Nikołaja Wasiljewicza Gogola **(*Wieczory na chutorze niedaleko Dikańki*)**

Demonological motifs in the works of Nikolai Vasilievich Gogol (*Evenings on a Farm Near Dikanka*)

Agnieszka Potyrańska

Zakład Lingwistyki Stosowanej, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin

Agnieszka Potyrańska: agnieszka.potyrska@poczta.umcs.lublin.pl

Słowa kluczowe: wierzenia ludowe, folklor, literatura rosyjska

Streszczenie

Artykuł stanowi próbę analizy motywów demonologicznych w twórczości Nikołaja Wasiljewicza Gogola. Na warsztat badawczy został wzięty zbiór opowiadań *Вечера на хуторе близ Диканьки*. Autorka niniejszych rozważań wychodzi z założenia, że zespół wyobrażeń ludowych w znacznym stopniu wywarł wpływ na twórczość pisarza. Celem artykułu jest próba zbadania obecności i funkcji motywów demonologicznych oraz sposobu wiązania do roli, jaką odgrywają one w tradycji kulturowej. Analizie poddano naddane, wewnątrztekstowe oraz kontekstualne znaczenia motywów i symboli demonologicznych. Tym samym przedmiotem rozważań uczyniono problematykę antropologiczną: obecność zła i grzechu w życiu człowieka, umieszczając ten problem w szerokim kontekście mitopoetyckim i kulturowym. W rezultacie przeprowadzonych badań wykazano, że postaci demonologiczne zostały przez Gogola przedstawione jako śmieszne, niegroźne. W *Wieczorach* dominuje śmiech, wesołość i beztrojski humor. Fantastyka łączy się tu z realnymi aspektami obyczajowymi, komizm ze wzniosłością, satyra z powagą. Podkreślono, że w analizowanych opowiadaniach zauważalne jest obniżenie, uproszczenie i „dedemonizacja” demonicznych obrazów.

1. Wstęp

Wyobraźnia poetycka czerpie inspirację ze wszystkich dziedzin i sfer życia. To właśnie pisarze i poeci podtrzymują wiarę lub brak wiary w świat pozazmysłowy. Chociaż literatura nie jest źródłem wiedzy o wierzeniach demonicznych, to jednak właśnie twórczość literacka przedstawia szerokiemu kręgowi odbiorców gotowe wyobrażenia o diable, wiedźmie czy rusałce. Według Franciszka Sielickiego wątki demonologiczne przedstawione w literaturze XIX i na początku XX wieku zostały zaczerpnięte w przeważającej mierze z *Powieści minionych lat, Latopisu kijowskiego* oraz z *Pateryka kijowsko-pieczerskiego* (Sielicki 1997: 7-15). Andrzej Dudek zaś, badając dziewiętnastowieczną poezję rosyjską, stwierdza: „Demonic motifs have played an important role in the history of Russian poetry. They served as a convenient vehicle for the transmission of ideas in literary trends. For some of them, especially for Romanticism, these motifs were even its necessary condition. Demonism, regarded as the emanation of different kinds of Evil: philosophical, social, political, or the embodiment of the powers of Nature became in Russia an important factor influencing the concept of the writers personality. But every perception of the Devil (...) has its roots in Romanticism, which treats poetry as the self-expression of the writer” (Dudek 1992: 26).

Biorąc pod uwagę te słowa, zdecydowaliśmy się na przedstawienie zarysu problematyki demonologicznej w utworach przedstawiciela romantyzmu rosyjskiego: Nikołaja Gogola, który na stałe zapisał się na kartach historii literatury rosyjskiej.

2. Materiał i metody

Literatura przedmiotu dotycząca twórczości wybranego przez nas autora jest niezwykle obszerna. W tym miejscu chcielibyśmy jedynie zaprezentować zarys problematyki demonologicznej w literaturze XIX wieku, dlatego też swoje rozważania oprzemy na wybranych utworach. Podstawą

naszych rozważań będą zatem opowiadania *Вечера на хуторе близ Диканьки* (1829-1832) Nikolaja Wasiljewicza Gogola.

Podstawę metodologiczną naszych rozważań stanowią założenia hermeneutyki filozoficznej, która stawia w centrum uwagi problem rozumienia tekstu i proponuje jego kontekstualną interpretację. Inspiracje metodologiczne czerpiemy głównie z prac najważniejszych przedstawicieli hermeneutyki: Paula Ricoeura i Hansa-Georga Gadamera. Przyświecać nam będą słowa Gadamera, który powiada, że „teksty literackie są takimi tekstami, które należy podczas czytania słuchać niczym głosu, choć być może jedynie słuchem wewnętrznym, tekstami, które, gdy są wygłaszane, to nie tylko się ich wysłuchuje, ale wewnętrznym współwypowiada” (Gadamer 2003: 128).

3. Wyniki i dyskusja

Nikołaj Gogol przedstawił na kartach swych utworów szeroki wachlarz postaci demonicznych. Badacze podkreślają, że to właśnie on „wprowadził do literatury rosyjskiej folklor i lud ukraiński. Z elementów folkloru szczególnie chętnie korzystał w początkowym okresie twórczości i wtedy właśnie napisał szereg utworów wyzyskujących podania i baśnie ukraińskie” (Górski 1958: 8), a wśród nich księgę opowiadań *Вечера на хуторе близ Диканьки* (*Wieczory na futorze niedaleko Dikańki*).

Fascynacja wierzeniami ludowymi wynikała przede wszystkim z doświadczeń osobistych pisarza, wyniesionych z dzieciństwa. Gogol przedstawił czytelnikom urzekający świat legend i baśni ludu ukraińskiego, jego obyczaje, wierzenia i marzenia. W *Wieczorach* dominuje śmiech, wesołość i bez troski humor. Fantastyka łączy się tu z realnymi aspektami obyczajowymi, komizm ze wzniosłością, satyra z powagą. To połączenie przeciwstawnych zjawisk podporządkowane było romantycznej koncepcji cyklu. Złożyły się na nią jeszcze inne elementy: bogaty materiał folklorystyczny (ludowość), pierwiastki fantastyczne, demonologia romantyczna (wiedźmy, rusałki, czarty), poetyzacja przeszłości i terażniejszości ludu ukraińskiego, zainteresowanie psychologią romantyczną (hipnoza, magnetyzm) itp. Wszelkie informacje o wierzeniach ludowych pisarz czerpał z listów matki. To właśnie ją prosił w liście z 30 kwietnia 1829r. o podanie szczegółów związanych z folklorem ukraińskim: „Вы много знаете обычаи и нравы малороссиян наших, поэтому я знаю, вы не откажетесь сообщать мне их в нашей переписке. Это мне очень, очень нужно. В следующем письме я ожидаю от вас описания полного наряда сельского дьячка, от верхнего платья до самых сапогов с поименованием, как это всё называлось у самых закоренелых, самых древних, самых наименее переменявшихся малороссиян; равным образом название платья, носимого нашими крестьянскими девками до последней ленты, также нынешними замужними и мужиками. (...) Еще обстоятельное описание свадьбы не упуская наималейших подробностей (...). Еще несколько слов о колядках, о Иване Купале, о русалках. Если есть, кроме того, какие-либо духи или домовые, то о них подробнее с их названиями и делами; множество носится между простым народом поверий, страшных сказаний, преданий, разных анекдотов, и проч. и проч. и проч. Всё это будет для меня чрезвычайно занимательно” (Гоголь 1940: 141).

Jak pisze Sergiusz Florinski, *Wieczory...* są cenne przede wszystkim dlatego, że Gogol pokazał w nich duchową siłę narodu, jego głęboką humanitarność, głębię i pełnię uczuć, bogactwo języka (Флоринский 1968: 214). Narratorzy opowiadań występują jako nosiciele pierwiastka ludowego, dzieląc naiwną wiarę ludu w zjawiska nadprzyrodzone, w siłę nieczystą. Ich przekaz wzmocniony zostaje przez typ narracji – skaz (narracja mówiona), który podkreśla przynależność do ludu. Według Grzegorza Gukowskiego Gogol nie przedstawił w swoich opowiadaniach realnego życia społecznego, a stworzył obrazy, wyrażające wierzenia ludu ukraińskiego (Гуковский 1958: 37). Szeroko wykorzystana w *Wieczorach...* demonologia, która tworzy jedną całość z etnograficzno-społecznym tłem, była przede wszystkim komiczna.

Na stronicach swoich opowiadań Gogol rysuje wspaniały obraz przedstawicieli mitologii słowiańskiej. Dla nas szczególne znaczenie ma przedstawienie czarta, wiedźmy, czarownika i rusałki oraz towarzyszące im zjawiska demoniczne. Za pomocą tych postaci autor podkreśla, że spokojnemu

i szczęśliwemu życiu człowieka przeszkadzają ciemne, szkodliwe siły. Warto zaznaczyć, że już tytuły opowiadań sugerują kalendarzowo-obrzędowe paradygmaty pogańskiego i chrześcijańskiego pochodzenia, nadprzyrodzone akcje i cudowne miejsca (Гончаров 1997: 67).

W *Wieczorach na futorze niedaleko Dikańki* siła nieczysta występuje pod różnymi postaciami i ma różnoraki wpływ na człowieka i jego życie. Ludmiła Winogradowa twierdzi, że u podstaw demonologii słowiańskiej leży uniwersalny schemat, który wyróżnia dwie kategorie biegunowych postaci: człowiek – nie-człowiek (Виноградова 2000: 33). Znamienne, że Gogol nie wnika w szczególności demonicznej natury. (...) Pisarz skupia swą uwagę na wahaniu między tym co ludzkie, a tym co demoniczne (Софронова 2012: 86). Można więc powiedzieć, że dla autora komedii *Ревизор* (1836) punktem odniesienia przy określaniu danej istoty jest człowiek i przeciwstawienie w gruncie rzeczy polega na tym, jak daleko postać ta oddala się od tego, co „ludzkie” i przybliża się ku temu, co „demoniczne” (Цивьян 2000: 178). Należy zauważyć, że postaci demonologiczne u Gogola mają antropomorficzne umiejętności, są zdolne do zmiany postaci, a ich hierarchie są niewyraźne, tak jak w tradycji kulturowej (Софронова 2012: 87).

W opowiadaniu *Сорочинская ярмарка* (*Jarmark w Soroczyńcach*) pojawia się wypędzony z piekła diabeł, który, jak każda siła nieczysta, boi się krzyża. Jak wiadomo, diabeł może przyjmować dowolną postać, najczęściej zwierzęcą. W opowiadaniu Gogola pojawia się on pod postacią świni, innym zaś razem przybiera postać diabła znanego z tradycji kulturowej: „Ведь у него же есть, слава Богу, и когти на лапах, и рожки на голове” (Гоголь 2011: 34). Jako wróg rodu ludzkiego, diabeł Gogola nie może dać człowiekowi niczego dobrego, a nawet przynosi pecha. Diabeł jest aktywny nocą, a ta, jak wiadomo, związana jest z pierwotnymi lękami przed nieznanym, ze złem i z siłami mroku – wiedźmami, złymi duchami, rozpaczą, szaleństwem, śmiercią.

Opowiadanie *Ночь накануне Ивана Купала* (*Noc świętojańska*) zbudowane jest na linii stosunków postaci realnych i demonicznych, pokonujących człowieka. Między nimi zawiązują się dialogi, wstępują oni w fizyczny kontakt, chociaż jest on słabo uwidoczniiony (Софронова 2012: 63-64). Główny bohater opowiadania, Basawriuk, jest postacią o wyraźne demonicznych cechach. Nie da się jednak jednoznacznie określić, kim on jest. Czasami o Basawriuku mówi się, że zna się z diabłem, innym razem – że sam jest diabłem; uważany jest także za czarnoksiężnika. „Иногда о Басаврюке говорится, что он знается с сатаной, что он сам дьявол, считают его также колдуном. Его мифологический статус то повышается, то понижается, Гоголь принципиально не придает ему однозначности. Характеристика Басаврюка сложная: то он дьявол, но преимущественно в человеческом образе (исключение составляет эпизод, предшествующий добыванию клада), то колдун, которому по определению присущ этот облик. Басаврюк именуется «бесовским человеком», «дьяволом в человеческом образе»” (Софронова 2012: 88).

W opowiadaniu *Майская ночь, или утопленница* (*Noc majowa, czyli topielica*) mamy do czynienia z dwiema demonicznymi postaciami: wiedźmą i jej pasierbicą, która po samobójczej śmierci w stawie staje się rusałką. Konflikt rodzinny przenosi się w plan mitologiczny, jednak na poziomie fabuły wydarzenia realne zajmują znacznie mniej miejsca niż mitologiczne (Софронова 2012: 62). Podobnie jak w innych opowiadaniach, niesamowite wydarzenia rozgrywają się nocą. Autor *Martwych dusz* podkreśla, że nocą dzieją się niezwykle rzeczy, pojawiają się istoty z innego świata: „Чуть только ночь, мертвец и ташится. Сядет верхом на трубу, проклятый, и галушку держит в зубах. Днем всё покойно, и слуху нет про него; а только станет примеркать, погляди на крышу, уже и оседлал, собачий сын, трубу...” (Гоголь 2011: 96). Liczne wątki demonologiczne, takie jak przemiana macochy w czarnego kota czy zabawy rusałek są zgodne z przedstawieniami ich w tradycji kulturowej.

Podstawą fabuły ostatniego opowiadania pierwszej części *Wieczorów na futorze niedaleko Dikańki* – *Пронавиная грамота* (*Zaginione pismo*) – jest podróż bohatera do piekła w celu odnalezienia umowy z diabłem. Poprzez zawarcie kontraktu z diabłem człowiek chce zdobyć siłę dającą mu możliwość dokonywania niezwykłych czynów, do których nie są zdolni zwykli ludzie. Człowiek zaprzędający duszę diabłu chce znieść wszelkie ograniczenia i w ten sposób zdobyć władzę nad światem. Ponownie fantastyczne wydarzenia rozgrywają się nocą. Bohater spotyka wiedźmy, które poddają go próbie, a które udaje mu się przechytryć dzięki znakowi krzyża. Czart i wiedźmy w *Zaginionym piśmie* nie są groźnymi przedstawicielami sił mroku, raczej wywołują śmiech: tylko

tańczą, stroją miny i męczą grzeszników. Właśnie ta grupa bohaterów w pełni potwierdza odwoływanie się wczesnego Gogola do wertepów, teatru ludowego i szkolnego, gdzie czart nie tyle budzi strach, ile śmiech (Софронова 2012: 96), tutaj humor jest silnie związany z „oswojeniem” fantastyki (Храпченко 1984: 103).

Drugą część zbioru *Wieczory na futorze niedaleko Dikańki* otwiera opowiadanie *Ночь перед Рождеством (Noc wigilijna)*. To właśnie o tym opowiadaniu Bieliński powiedział, że jest to całościowy, kompletny obraz domowego życia ludu, jego najmniejsze radości, jednym słowem: jest tutaj cała poezja życia. Tłem tych wydarzeń jest wesołe święto ludowe. Tak jak w innych opowiadaniach, tak też i w *Nocy wigilijnej* Gogol wykorzystał wierzenia ludowe, legendy i podania, ale w tym jeszcze wyraźniej nastąpiło ich „oswojenie”. Fantastyka traci swe rysy niezwykłości, straszności i niepojętności, stając się czymś śmiesznym i zabawnym. Fantastyczne postaci w *Nocy wigilijnej* są nosicielami drobnych, prostych powszechnych pragnień i dążeń (Храпченко 1984: 102). Dla nas najciekawsze są dwie postaci opowiadania: wiedźma i czart.

W Sołosze, bez względu na to, że jest ona wiedźmą, ujawniają się także cechy ludzkie. Pierwiastek demoniczny jest w niej widoczny wtedy, gdy znajduje się ona w pobliżu czarta (Софронова 2012: 93). Właśnie wtedy swe nadprzyrodzone zdolności ujawnia wiedźma, wylatując z pieca wraz z dymem: „Тут через трубу одной хаты клубами повалился дым и пошел тучею по небу, и вместе с дымом поднялась ведьма верхом на метле” (Гоголь 2011: 127). Jak podkreśla J.L. Beriozowicz, dla istot demonicznych komin jest kanałem komunikacji ze światem ludzi oraz z ich współbraćmi (współbrzmi to z ogólną symboliką komina, który jest otwartą granicą, pośrednikiem między tym a innym światem) (Березович 2007: 489). Wiedźma w opowiadaniu Gogola wznosi się ku niebu i kradnie gwiazdy. Również czart pragnie ukraść ciało niebieskie – księżyc. Siła nieczysta w tradycji kulturowej często zrzucała ciała niebieskie z nieba. Według bułgarskich wierzeń w zimie, w imieniny Anny, nocą, czarownicy zrzucają z nieba księżyc, zamieniają go w krowę i doją. Rosjanie uważali, że diabeł kradnie ciała niebieskie, gdyż w mroku łatwo można złapać grzeszników w sieci (Софронова 2012: 97).

W opowiadaniu tym ponownie mamy do czynienia z poskromieniem siły nieczystej przy pomocy znaku krzyża. Bez wątplenia nowym i niezwykłym w opisie czarta u Gogola jest fakt, że król kłamstwa nie potrafił oszukać człowieka i zawładnąć jego duszą, a sam stał się niewolnikiem człowieka i to właśnie czarta oszukano: „Итак, вместо того, чтобы провесть, соблазнить и одурачить других, враг человеческого рода был сам одурачен” (Гоголь 2011: 178).

Obraz czarownika w opowiadaniu *Страшная месть (Straszna zemsta)* ukazany został przez Gogola w tonie tragicznej groteski, mrocznej fantastyki, uosabia on demoniczną siłę, wkraczającą w życie ludzkie (Степанов 1995: 97). Czarownik w *Strasznej zemście* oscyluje między pierwiastkiem demonicznym i „ludzkim”, który ulega mitologizacji (Софронова 2012: 88). Do świata ludzkiego wstępu broni czarownikowi klątwa rodzinna: jego przodek był mordercą swojego krewnego. Czarownik z opowiadania Gogola jest tak przerażający w swojej ludzkiej postaci, że realne już nie przeciwstawia się mitycznemu pierwiastkowi, a zlewa się z nim (Софронова 2012: 90). W ostatnim opowiadaniu cyklu – *Заколдованное место (Zaczarowane miejsce)* – pierwiastek mityczny przedstawiony został w perspektywie komizmu, mimo że przyczynia się do wzbudzenia strachu (Софронова 2012: 63). Dziad, poszukujący tajemniczego skarbu, niespodziewanie gubi się w dziwnej przestrzeni, nie widzi niczego, słyszy jedynie niezidentyfikowane odgłosy – to siła nieczysta straszy człowieka. Czart oszukuje dziada – zamiast skarbu w kociołku znajduje się sęta śmieci. Przykład ze skarbem pokazuje, że czart jest kłamcą i nie zasługuje, aby mu wierzyć. Zrozumiał to i sam dziad: „И с той поры заклял дед и нас верить когда-либо чорту. «И не думайте!» говорил он часто нам: «всё, что ни скажет враг господа Христа, всё солжет, собачий сын! У него правды и на копейку нет!»” (Гоголь 2011: 272).

4. Wnioski

Gogol stworzył wspaniały obraz czarta. Nie jest to przerażający Szatan, a raczej czart-wesołek. Ludowy czart to ktoś w rodzaju nieprzyzwoitego sąsiada, który posiada dom, zawód, swoje zajęcia, potrzeby, kłopoty, czasem jest rolnikiem, czasem pracownikiem, je, pije, pali, nosi ubranie

i obuwie, czasami popada w długi i musi się zastanawiać, skąd wziąć środki na ich spłatę, czasem choruje, przyjmuje lekarstwa – w tym wszystkim jest mało „diabelskiego”, a wiele „ludzkiego”. Ludowy czart nie jest markotny, lubi się pośmiać sam i rozweselać innych. Dlatego można powiedzieć za Jurijem Mannem, że u Gogola zauważalne jest obniżenie, uproszczenie i „dedemonizacja” demonicznych obrazów (Манн 1978: 23).

Fantastyczne postaci: czarty, czarownicy, wiedźmy, rusałki są nosicielami cech negatywnych. Postaci te ukazane zostały w realnej, codziennej przestrzeni. Podobne są do ludzi: tak jak oni demoniczne istoty mają swoje słabości; nie ujawniają one swej nadprzyrodzonej mocy. „Ten fantom, cały utkany z niebytu, który stracił początek i koniec, potrzebuje rzeczywistości dobrej i gorącej, aby się ujawnić; jako pasożyt jest uzależniony od tych prawd, które sam odrzuca, i wcale nie pojawia się tam, gdzie istnieje chociażby najmniejszy element jemu podobny, tchnienie, nicłość, ale tam, gdzie jeszcze jest byt. Dlatego też Gogol w swoich ludowych opowiadaniach opisał ludzi i demony jako byty tego samego wymiaru” (Evdokimov 2002: 50).

Taki jest Basawriuk z opowiadania *Ночь накануне Ивана Купала*, który kusi ludzi pragnieniem bogactwa. Wiedźmy i czarty w piekle w opowiadaniu *Пропавшая грамота* grają w karty i oszukują. Elementy fantastyczne służą demaskacji wad ludzkich, które posiadają wszyscy. Fantastyka u Gogola wyraża wiarę ludu ukraińskiego w czarty, wiedźmy i rusałki. Wiara ta, którą podziela narrator i bohaterowie opowiadań, określa ich poziom kultury, wiarę w zabobony i przesady, co do których autor odnosi się z niekrytą ironią. Dlatego też w opowiadaniach takich jak *Сорочинская ярмарка*, *Пропавшая грамота*, *Заколдованное место* fantastyczne postaci i motywy występują jako środek komicznego przedstawienia życia i obyczajów (Степанов 1995: 78). Nawiązanie do bajkowych, mitycznych motywów, połączenie fantastyki z realnością, typ narracji (skaz) świadczą o tym, jak silny był związek Gogola z twórczością i wierzeniami ludowymi.

W zaprezentowanych opowiadaniach z cyklu *Вечера на хуторе близ Диканьки* fantastyczne istoty mają swój rodowód w wierzeniach ludowych – zostały one przedstawione jako śmieszne, niegroźne. Zachowują się jak ludzie i boją się śmiertelników bardziej niż ludzie ich.

Paul Evdokimov pisze: „Gogol podąża ku sercu nocy, ciemności zagęszczają się. *Zagubiony list* i *Zaczarowane miejsce* są preludeum malowniczym i zabawnym. *Noc majowa* i *Noc Bożonarodzeniowa* znają mroczny podstęp i przyzywają moce Dobra: czystość młodej dziewczyny i „boska sztuka” ikonografa mogą jeszcze zażegnać zły los i pozostawić czarowi magii. Jednak z *Nocą świętego Jana* i *Straszną zemstą* zabawna diabelskość ustępuje nagle miejsca groźnemu aspektowi bytu. Cały Kościół i mnisi-pustelnicy są bezsilni i nie mogą ochronić ochrzczonej duszy; wszyscy ci, którzy wstąpili w tę walkę, giną bez litości” (Evdokimov 2002: 50-51).

Problematyka zła i demonologii nurtowała autora powieści *Мертвые души* i dawał on temu wyraz nie tylko w swych opowiadaniach. Duchowy wymiar tej tematyki odnajdujemy także w prozie religijnej Gogola i w jego listach. W utworze *Выбранные места из переписки с друзьями* Gogol nazywa diabła duchem pychy i ojcem pewności siebie, a zarozumiały człowiek sam wpada w ręce szatana, który pojawia się we współczesnym świecie ukazując swoją prawdziwą twarz (Гоголь 1992: 133-134, 274). Jednak pisarz przestrzega, że należy być czujnym: „искуситель и враг наш не дремлет, вы можете впустить его себе в душу, не думая и не замечая” (Гоголь 1952: 316).

Wiara w różne nadprzyrodzone, demoniczne zjawiska może wzbudzać groźbę, politowanie lub śmiech, ale może także skłaniać do głębszej refleksji na temat dobra i zła, które nieustannie zderzają się ze sobą, a człowiek może stać się głównym celem w odwiecznej walce Światła i Ciemności. Bo przecież „fantastyka stwarza ambiwalencję uczuć, odpowiada na potrzebę dziwności, niezwykłości, cudowności” (Evdokimov 2002: 86-87).

5. Literatura

- Dudek A (1992) *The Devil in 19th century Russian Poetry*: „Slavia Orientalis” tom XLI Nr 1: 19-26
Evdokimov P (2002) *Gogol i Dostojewski, czyli zstąpienie do otchłani*
Gadamer H-G (2003) *Język i rozumienie*, wybór
Górski R (1958) *Ludoznawstwo epoki Mickiewicza* [w:] J Krzyżanowski, R Wojciechowski (1958) *Ludowość u Mickiewicza*

- Sielicki F (1997) *Biesy i aniołowie w kronikach Rusi Kijowskiej*: „Acta Universitatis Wratislaviensis. Slavica Wratislaviensia” nr 98 (1952): 7-15
- Березович Е Л (2007), *Язык и традиционная культура*
- Виноградова Л Н (2000) *Кто вселяется в бесноватого?* [в:] Софронова Л А, Титова Л Н (2000), *Миф в культуре: человек – не-человек*
- Гоголь Н В (1940) *Полное собрание сочинений. Том 10: Письма, 1820–1835*,
- Гоголь Н В (1952) *Полное собрание сочинений. Том 12. Письма 1842-1845*
- Гоголь Н В (2011) *Вечера на хуторе близ Диканьки*
- Гоголь Н В (1992) *Духовная проза*
- Гончаров С А (1997) *Творчество Гоголя в религиозно-мистическом контексте*
- Гуковский Г (1958) *Реализм Гоголя*
- Манн Ю (1978) *Поэтика Гоголя*
- Софронова Л А (2012) *Мифопоэтика раннего Гоголя*
- Степанов Н Л (1955) *Н.В. Гоголь. Творческий путь*
- Флоринский С М (1968) *Русская литература*
- Храпченко М Б (1984) *Николай Гоголь. Литературный путь. Величие писателя*
- Цивьян Т В (2000) *Об одном классе демонических персонажей низшей мифологии: „профессионалы”, [в:] С М Толстая, Н И. Толстой (2000) Славянский и балканский фольклор. Народная демонология*